

Osijek, 28. kolovoza 2009.
na 200. obljetnicu ustoličenja i proglašenja
Osijeka slobodnim i kraljevskim gradom¹

Osijek, 28. 8. 2008.

Vežemo se srodnostima, ali i suprotnostima. Vežemo se uspomenama, mjestima, mirisima, pripadnostima.

Vezanosti nosimo u sebi. Neke svakodnevno imenujemo u razgovorima, druge povjeravamo bliskim osobama, neke zapisujemo.

Pisanje o vezanostima zahtijeva i uporabu vezničkih riječi, povezivanje rečenica i rečeničnih dijelova.

U gramatici veznici su pomoćne riječi.

Nepromjenjivi su.

Kao i naši izbori, neki su veznici samo veznici i ništa drugo. Oni su pravi, a sve ostale *riječi-poveznice* također su veznici, ali nepravi.

¹ Dana 28. kolovoza 2009. godine svijet je internetom obišla vijest kako se 30 minuta poslije ponoći činilo da su na nebu dva mjeseca... Drugi mjesec bio je planet Mars, vrlo sjajan, veličine pravog mjeseca... Ponovna pojava ovoga fenomena očekuje se tek 2287. godine, kada će Osijek obilježavati 478. obljetnicu ustoličenja i proglašenja slobodnim i kraljevskim gradom.

Baš kao i naši izbori, veznici su pravi ili nepravi, zavisni ili nezavisni.

Nezavisni veznici su oni koji nas sastavljaju, rastavljaju, isključuju, zaključuju i gradiraju. Suprotni veznici također su nezavisni. Njihove su veze rezultat suprotnosti čija je privlačnost jača od privlačnosti sličnosti, srodnosti ili poznatosti.

Svi ostali veznici su zavisni. Veze zavisnih veznika su vremenske, pogodbene, uzročne, dopusne, načinske, namjerne, posljedične, izrične ili odnosne.

Više ili manje, svi smo vezani. Hvalimo se slobodom, nadahnjujemo se neposluhom i nastojimo previdjeti veze kojima smo okovani u vremenu, mjestu i pokretu.

Vežemo se veznicima.

Pravim i nepravim, zavisnim i nezavisnim, dopusnim i suprotnim, načinskim i pogodbenim...

Ovaj rukopis govori o bizarnim događajima i snažnim vezanostima za grad Osijek.

Posvetila sam ga B.-u, uz kojega je nastajao i radi kojega sam poželjela imenovati oblike upućenosti, naklonosti i pripadnosti.

Događaji i osobe ovoga rukopisa povezane su vezama i veznicima. Rečenicama. Nezavisno ili zavisnosloženima.

Sve što nije istinito pripada prostoru fantazmagorije.

Fantazmagorije jednoga grada i jedne (po)vezanosti.

Eugen od Savoje i Pijemonta

Pariz, 18. 10. 1663. – Beč, 21. 4. 1736.

Princ, austrijski vojskovođa i državnik. Studirao je matematiku i prirodne znanosti. Stupio je u austrijsku vojsku nakon neuspjela pokušaja da bude primljen u francusku armiju. Istaknuvši se u ratu protiv Turaka kod Beča, Pešte i Beograda i protiv Francuza u Pijemontu, postao je general, a 1693. i feldmaršal. Od 1703. do smrti bio je prisjednik Dvorskog ratnog saveta. Bio je isto toliko sposoban državnik i političar koliko i

vojskovođa, pa je imao velik utecaj na vođenje poslova u Austriji prve polovice 18. stoljeća. Njegove pobjede nad Turcima kod Sente 1697, kod Petrovaradina 1716. i kod Beograda 1717. značile su prekid turskih osvajanja u Europi, a rezultat tih pobjeda bio je Karlovački (1699), odnosno Požarevački mir (1718), kojim je Austrija stekla velike dijelove Hrvatske i Slavonije, Banat, sjevernu Srbiju, dio Bosne, Vlaške, Ugarske i Erdelj. Pobjede Eugena Savojskog nad Francuzima u Ratu za španjolsko naslijeđe (1701–1709) značile su i jačanje austrijske moći u zapadnoj Europi, gdje je Francuska bila u prvom planu političkih zbivanja. Nikada se nije oženio. Posljednjih dvadeset godina života proveo je u vezi s Eleonorom Batthyány. Istaknuo se u graditeljskim podvizima (među kojima prednjači dvorac Belvedere u Beču), kao i u skupljanju umjetnina. Osim što je izgradio dvorac u Bilju, osigurao je sredstva i graditelje za izgradnju povezanih gradova utvrda na jugoistočnoj granici Monarhije (Osijek, Gradiška, Slavonski Brod, Petrovaradin i Rača). Gradiška i Osijek građeni su kao utvrđena naselja, a Brod i Rača kao potpuno nove i isključivo vojničke tvrđave. U Petrovaradinu se radilo o proširenju i ojačanju već postojeće utvrde. Rado je surađivao s generalom Petraschom.

Zaključne veze sestrične princa Eugena od Savoje i Pijemonta

Dakle, ipak nisam kao druge. Premda sam podosta mlađa od njega, moja ružnoća oduvijek ga je podsjećala na njegovu, u mojoj zečjoj usni vidio je svoju, u poruzi koja me pratila čuo je porugu upućenu sebi.

A ipak, slovio je za junaka europske kršćanske civilizacije. Njegovo krsno ime – Eugen – preuzeto iz grčkog, označavalo je osobu *plemenita roda, blagorodnog*. Rođenjem Francuz talijanskih korijena već se kao mladić sukobio sa svodnikom svoje majke, francuskim kraljem *Suncem*, Lujem XIV. Eugen je kralju ponudio svoje vojničke usluge, a kralj se pred cijelim dvorom izrugivao mladićevu žgoljavu stasu, plosnatu nosu, zečjoj usni i golemoj glavi. Držao je, Eugen je likom predodređen za budućeg seoskog župnika, nikako za vojni-

ka. Po nekim pretpostavkama, izrugivanje je trebalo prikriti naklapanja kako je upravo Luj XIV. pravi otac ovoga krzljavog mladića.

Neki udarci mogu biti poticajni. Kraljeva poruga Eugena je učinila prebjegom koji se stavio u službu Svetog Germanškog Carstva – krvnog neprijatelja Francuske. U borbama za obranu Beča 1683. godine iskazao je svoju vojničku zrelost, do tridesete je proglašen generalom, sljedećih desetljeća posvetio se oslobađanju Slavonije od Turaka, a 1717. godine i Beograda. Gotovo mu je uspjelo otjerati Turke iz Sarajeva i riješiti bosansko pitanje. U tom naumu spriječila ga je Francuska, ratni saveznik Turske, koja je u odsudnom trenutku odvukla Eugenovog dragovoljce vječito nužnoj obrani rijeke Rajne.

Englezi su ga poznavali po imenu *Eugene of Savoy*, Francuzi su mu se obraćali kao *Françoisu Eugènu de Savoie-Carignan*u, za Nijemce je bio *Franz Eugen, Prinz von Savoyen-Carignan*, Rusima *Evgeniü Savoüskiü*, a Hrvatima Eugen Savojski.

Rekao mi je, dobro će ti biti među njima. U Hrvata je još snažno prisutno njihovo iransko podrijetlo, ono ih čini drukčijima od većine Europljana. Protestirala sam. Nisam shvaćala zašto bi mi moralo biti važno iransko podrijetlo Hrvata. Eugen me uvjeravao navođenjem činjenica. Objašnjavao je kako je podrijetlo Hrvata zapisano u natpisima cara Darija I. Taj im je car pridavao važnost. Kao jednu od svojih zemalja spominjao je Harauvatiyu, a kasnije su je svojatali i Darijevi nasljednici Kserkso I. i Artakserkso II. I ovi carevi su svojim narodom nazivali Harahvatiše, Khorvate, Arhvate...

Ravnodušnom su me ostavljali Eugenovi argumenti. Ništa mi nisu značili natpisi u kojima se spominjalo hrvatsko ime na prostorima od Irana do Azovskog mora, kako onaj

najstariji iz 1375. godine prije Krista, tako i spisi Zachariasa Rhetora *Historia ecclesiae* iz 559. godine kršćanske ere, ali i svi ostali koji su potvrđivali Hrvate kao narod već na početku nove ere prisutan na širem prostoru Dona i Crnoga mora.

Navođenjem načina na koji su Hrvati opstajali Eugen me želio uvjeriti da me je doveo u okrilje naroda čiji će poimanje ljepote umanjiti nakaznost moje zečje usne. Možda bi bilo dovoljno da mi je objasnio kako Hrvati u mojoj ružnoći neće vidjeti ništa neobično. Njima je bila važna izdržljivost. Prema estetici su zadržali određenu podozrivost. Ona je često bila obmana pod kojom su se umnožavali prividi. Tjelesna ljepota za njih je zamka kojom se razmeću oni čija priroda posjeduje skrivene, a time i opasne osobine.

Držao je, svijet posjeduje granice samo u našim umovima. Kako bi bio uvjerljiviji, predstavljao se istodobnim korištenjem triju jezika – talijanskog, njemačkog i francuskog. Potpisivao se kao Eugenio von Savoy. Takvim isticanjem kozmopolitizma, upozoravao je na svoju svestranost. Eugenio von Savoy bio je puno više od vojskovođe, izučeni matematičar i prirodoslovac.

Ratujući, on je doista i razarao. Odmah po razaranju Eugen je obnavljao, stvarao, izgrađivao i kolekcionirao. Zbog njegova ratnog gesla *Austrija iznad svega!*, drhtala je cijela Europa. Kako pred njegovim oružjem, koljena bi klecala i pred građevinama koje je podizao i pred umjetninama koje je u njih dopremao. Meni su važna dva Eugenova dvorca – bečki Belvedere, dvorac kojemu ne postoji premca, i Biljski, lovački dvorac. Belvedere, prvotno Eugenova ljetna rezidencija, završen je za samo dvije godine. Luj XIV. umro je na vrhuncu te izgradnje, a Eugen nije mogao prežaliti što Kralj Sunce nije uspio vidjeti barem Mramornu odaju ili Odaju groteski.

Zadovoljštinu mu je pružala spoznaja da su sva djeca kralja Luja XIV. umrla za njegova života, kao i to što je pouzdano znao da je kralj obaviješten da će se u Belvedereu nalaziti čuvena kolekcija kabineta kurioziteta grofa de Bethune s mnogobrojnim važnim spisima o francuskoj povijesti, ali i brojnim drugim dragocjenostima kao što su slike, namještaj, rijetke knjige, skulpture, nakit, crteži i vrijedni ukrasni predmeti. Možda je Eugen ipak bio u pravu. Moć bez raskoši i stila nije ništa drugo doli dodatan razlog poruge...

Biljski dvorac bio je prava protuslika bečkog Belvederea već i po tome što je postao prostorom mojega zatočeništva.

Eugen nije poznao iskonsku prirodu žene. Posljednjih dvadeset godina proveo je vezan za Mađaricu Eleonoru Baththyány. Navodno su kartali iz noći u noć i njegovi su se konji naučili vraćati u bečki dvorac Belvedere vozeći u sitne sate razbuđenog Eugena i usnule kočijaše.

Da se kojim slučajem bratić Eugen oženio, možda bi me i uvjerio u opravdanost mojega zatočeništva u Bilju. Nije poznao žensku prirodu. Dovoljno bi bilo da mi je rekao kako Hrvati drukčije poimaju ružnoću od onih s kojima sam odrastala.

Ružna sam, a ružan je bio i on, poklonik ljepote i zaštitnik umjetnosti. Svoju ružnoću umanjio je vještinom ratovanja. S mojom – nije znao što bi započeo. Učinio je koliko je mogao. U Bilju je izgradio staromodan dvorac oblika pravilne četvorine, osigurao ga je dubokim opkopom, udaljio me od očiju Monarhije. Zatočio me u slavonsko blato. Blato... Bog je zasigurno ovdje, nadomak Osijeku, začeo Adama. Mojoj praktičnoj prirodi čini se posve opravdana mogućnost po kojoj je čovjek stvoren u Slavoniji. Nije li i blato pogreška? I ono je oblik ružnoće... upisane, u većoj ili manjoj mjeri, više ili manje očito, u svakoga od nas...

Kao nagradu za pobjedu nad Turcima kod Sente Eugen je od Monarhije zatražio pravo posjedovanja mračnog, ali lije-pog prostora čije ime udružuje dvije mađarske riječi – vino (bor) i majku (anya)... U Baranji je vidio i oca i majku, Majku Vina... Blato od kojega smo načinjeni, razrijeđeno vinom ov-dašnjih gatora, fiševima, čobancima, perkeltima, divljačima, šaranima nataknutim na rašlje, grahom u ćupu zapečenim u krušnoj peći i sudarom Drave s Dunavom kod Aljmaša. Eugen se osvjedočio: tko kontrolira Dunav, vlada Europom. Iz Baranje je Dunavu prilazio s leđa... od Aljmaša je Osijek gotovo na domašaju topovskog taneta... Eugen je zatražio Baranju, Majku Vina i Leopold I. mu ju je darovao.

Mi, Leopold, dajemo na znanje snagom ovoga pisma svi-ma kojima treba: Pošto smo odvagali i u posebnom raz-matranju uzeli u obzir izvanredne zasluge herojskih djela, kao i sveukupna služenja našega dragog rođaka, presvjetlog kneza Franje Eugena od Savoje i Piemonta, zlatnog viteza Burgundije, našeg maršala i pukovnika, te sve ono što je sam kroz mnoge godine za vrijeme mnogih ratnih prilika, u raznim opsjedanjima, kao i na vojnim pohodima sretno za-vršio, kako u Svetom Rimskom Carstvu tako i u našem ma-đarskom kraljevstvu, izlažući svoj život i sudbinu otvorenoj opasnosti i to s najvećim žarom i brigom, napose u onom znamenitom sukobu, ne tako davno, 1697. godine kod rijeke Tise a mjesta Sente, sa zakletim neprijateljem kršćanskog imena, Turčinom, te izvojevao pobjedu nad tim neprijate-ljem. Time je našem spomenutom mađarskom kraljevstvu, poslije strahovitog poraza barbara, donio veću sigurnost i podignuo besmrtnu slavu našoj austrijskoj vladajućoj kući, kao i svetom kraljevstvu naše Madarske, a dosljedno tome i našem Veličanstvu. Tako je ujedno blagohotno i potpuno pružio i dao našu zadovoljštinu kao i jamstvo da će i ubudu-će jednakim marom i nepokolebljivom dušom bdjeti i stajati nad našom sigurnošću. Zbog svega toga smo dali, darovali i

povjerali iz šikloških dobara – koja su stečena našim pobjedničkim oružjem za vrijeme turskog rata, a koja su ušla u naš kraljevski fisk, te se nalaze u baranjskoj županiji – određena sela i posjede smještene prema Dunavu, poimence: Branjin Vrh, Bilje, Kopač, Vardarac, Lug, Podravlje, Popovac, Beli Manastir, Luč, Maiš, Lipa, Gajić i Vilanj, kao i napuštena dobra zvana Šarok, Vege, Kamenac, Hali, Koha, Olmaš, Cibogat, Bodolla, Ullaczo, Gregovicz, Allasenni, Sveti Marton, Erment, Missza, Czarkan, Csuderoth, Batina, Danovacz, Geto, Czatar, Suza i Kiszceck.

Ova darovnica izmijenila je moj život, time mi je postala važnom. Podsjećala me na Eugenovu sklonost spektaklima i legendu vezanu uz bitku kod Sente po kojoj je sultan s druge strane rijeke bespomoćno gledao kako mu Eugen melje postrojbe i za Beč šalje glasnika s državnim pečatom Osmanskog Carstva – netom skinutog s vrata jednoga od palih vezira. Darovnica me podsjećala i na mir sklopljen u Srijemskim Karlovcima, zasjedanje delegacije u šatorima i Eugenov pristanak da se mir potpiše po naputku osmanskih astrologa u vrlo rano jutro 26. siječnja 1690...

Podsjećala me i na von Hildebrandta, najslavnije ime bečke arhitekture, tvorca Eugenova Belvederea i ovoga biljskog, staromodnog zdanja, pri čijem je kreiranju Hildebrant očito bio inspiriran opusima Giovannija Lorenza Berninija, Francesca Borrominija i Guarina Guarinija. Uz opuse velikana, Hildebranta je u projektiranju biljskog dvorca vodila i Eugenova opsjednutost prirodom i šumama.

Izvjestila sam se u otkrivanju sadržaja skrivenih ispod površina. I sama sam često tek fasada. Na mojoj duši je, kao i na fasadi biljskog dvorca upisan grb Eugena Savojskog. Nisam bitno različita od ulaza iz unutrašnjeg dvorišta u ovo biljsko zdanje. Njegov ulaz, kao i cijeli moj život, označuje Eugenov grb s bojnim barjacima.

Eugen je znao biti uvjerljiv. Monarhija mu je osigurala sredstva za izgradnju povezanih gradova-utvrda na južnoj crti carstva. Izvrsno obrazovan u umjetnosti fortifikacijske arhitekture na dvoru Luja XIV., učenik markiza de Vaubana, u realizaciji svojih zamisli ostao je samosvojan, na koncu priklonjen rješenjima nizozemske škole i Vaubanova suradnika, Nizozemca Menna van Coehorna.

Na južnu crtu obrane carstva doveo je niz inženjera s posve novim vizijama o načinima utvrđivanja gradova. Pokazalo se, Maksimilijan Gosseau de Heneff i la Croix Paitis bili su tek prethodnici budućih, najvažnijih projekatana novih gradova-tvrđava. Obojica su teško podnijeli djelo Švicarca Nikolausa Doxata de Demoreta, Cochornova učenika, koji se posve iskazao dvadesetih i tridesetih godina, kada je ostvario europsku slavu i prestižni naslov austrijskog Vaubana. Obojica su učinili koliko su mogli da bi Gradiška i Osijek postali utvrđena naselja. Jednako su predano u Brodu i Rači podizali potpuno nove, isključivo vojničke tvrđave, a u Petrovaradinu proširivali i ojačavali postojeću utvrdu...

Eugen im je volio reći da se o glave autora razbijaju djela podređena imenu tvorca umjesto viziji postavljena cilja. Prema njegovu mišljenju, cilj je opravdavao sredstva uvijek kada je temeljen na viziji. Ne znam je li bio svjestan kako su vizionari rijetka pojava. Češći su oni koji se zbog slave ne pitaju o svrhovitosti postavljena cilja. Pisati pjesme radi pjesama jednako je kao i ratovati radi ratovanja ili se baviti izgradnjom radi nadmetanja...

Bilo je i onih koji su zbog vizija postajali neučinkoviti čak i u postavljenim ciljevima. Jedan od njih bio je grof Maksimilijan Gosseau de Heneff. Njega je na kupnju nuštarskog vlastelinstva nagovorio upravo moj Eugen, vješt u dobrim savjetovanjima onih koji mu stoje na putu. Maksimilijan se,

navodno, u petrovaradinskoj bitki 1716. toliko obezglavio da je prestao razmišljati o svemu drugome doli o poruci koju je pronašao u temeljima osječke džamije. Eugenuva veličanstvena pobjeda nad Turcima za Maksimilijana je protekla kao što Drava teče svojim koritom.

Ustrašen valjda svojim vlastitim strahom zaboravio je sve detalje petrovaradinske bitke, kasnije nazivane brzopotezni *Varadinski rat*. Maksimilijan je mogao glavu staviti na panj, a ipak se ne bi prisjetio silne turske vojske s 200 000 vojnika predvođene velikim vezirom Damadom Ali-pašom, kao ni ujedinjene Eugenove kršćanske vojske od 70 000 vojnika i 8 000 pripadnika petrovaradinskog garnizona. Premda je osobno nazočio olujnoj noći u kojoj je Eugen izdao zapovijed o napadu na premoćnu tursku vojsku, Maksimilijan je zaboravio razloge, načine i uvjete pod kojima se napad odigrao.

Sjećao se tek da se bitka dogodila posve iznenadno i narušila uvjerenost da je Eugen Savojski kreatura, prikaza zbog koje će Turci opkoliti Petrovaradin... Sve je ostalo prečuo. Strah ga je u jednome času posve izmijenio. Zaboravio je noć između 4. i 5. kolovoza u kojoj se Savojski odlučio za napad, kao i Eugenovu uvjerenost u pomoć Snježne Gospe, prisutnu od ponoći, već na samom početku Gospina dana. Oluju, snijeg i hladnoću poslala im je Gospa. Eugen se prekrižio. Križajući se, zavjetovao se da će, ako preživi, na tome mjestu podignuti kapelicu i svetište. Naviknut nedostatke pretvarati u prednosti, iskoristio je oluju. Prikrao se Turcima i u četiri sata žestoka okršaja bitka je bila okončana. Poginulih je bilo previše... samo Turaka više od 30 000. Od pogleda na brojna tjelesa Maksimilijanu se u jednom času prošlost zamijenila za budućnost. Umanjene budućnosti, istoga časa izgubio je doticaj sa svojom vječnosti. Krivo je upamtio

istinite događaje. Odbijao ih je prihvatiti činjeničnima čak i kada bi ih iščitavao u godišnjim kronikama. Ustrajno je odricao navode po kojima je *5. kolovoza, uz veliku hladnoću i grmljavinsko nevrijeme, princ od Savoje neprijatelja svladao u bitki kod Petrovaradina (započetoj oko 7 i završenoj u 11 sati) i potom, hladne glave i mirne ruke, u šatoru smrtno ranjena Vezira, prionuo sastavljanju izvješća Bečkom dvoru...*

Maksimilijanov otpor Eugen je tumačio kao neoprostivo ravnodušje iskazano vojnim uspjesima Austrije. Poslove projektiranja osječke utvrde sve češće je poklanjao novim, tek pridošlim arhitektima. Posebno mu se svidio general Pettrash s kojim se dobro razumio i u izgradnji i u vojničkim pohodima. Maksimilijana je nastojao susretati što manje. Posve su se udaljili i prije Maksimilijanova povlačenja na posjed u Nuštru do kojeg je došlo gotovo deset godina nakon petrovaradinske bitke. Neki su razlozi takvoj Maksimilijanovoj odluci ležali u usponu i promociji novih graditelja, prije svih Doxata de Demoreta. Drugi su se nalazili u Maksimilijanovu stajanju na jednoj nozi, posve nepodnošljivu Eugenovu istančanu ukusu... Poneki, nikada spominjani, bili su vezani uz Petrovaradin i Maksimilijanova pomračenja za iznenadne promjene vremena...

Stoga što se užasavao ružnoće, Eugen je bio podozriv prema umjetnicima, posebno prema slikarima, a među njima, prema portretistima. S vremenom, nakupilo se i njegovih portreta... One pretjerano vjerne izdvojio je u posljednju odaju na prvome katu dvorca u Bilju.

U istoj odaji pronašla sam i rukopis određenog Hectora Saviniena de Cyrana, uz čije je ime pisalo mjesto i datum rođenja – Pariz, 6. ožujka 1619. Eugenovom rukom dopi-

sana je i godina 1655, očito godina piščeve smrti. Premda estet, Eugenovi komentari ostavljeni na marginama rukopisa u najvećoj su mjeri nečitki. Ipak, uspjela sam razbrati kako je sporni pisac de Cyrano svojedobno tri godine živio u Mostaru (radi navodne sklonosti jednoj pripadnici mojega spola), kao i da su ga Mostarci preimenovali iz francuskog nadimka *Grand Nez* u *Nosonja*. Također sam razabrala da je Cyranov rukopis o zabranjenoj ljubavi napisan u Mostaru i da ga je Eugen pronašao u Sarajevu za svojega pohoda poduzetog iz Osijeka 6. listopada 1697, kada je sa 6 000 vojnika prešao Savu kraj Broda. Za samo jedanaest dana Eugen je uspio dospjeti do Sarajeva i naglavačke preokrenti cijeli grad. Njegovo užurbano pretresanje grada ostavljalo je dojam osobe koja je vrlo upućena u predmet svoje potrage, čak i kada je svojim postrojbama zapovjedio (ne zna se kojom vrstom intonacije, onoga koji je pronašao traženo ili onoga koji je bijesan zbog (ne)nađenog predmeta): – Spalite cijeli grad!

Na poledini rukopisa Eugen je posve čitko dopisao zaključak u kojem je ustvrdio kako tekstovi ipak ne gore... Čini se, navedenu konstataciju notirao je po kasnijoj objavi ovoga rukopisa istoga autora Europi, čuvenog pod pseudonimom Cyrano de Bergerac. Bilo kako bilo, Sarajevo je s Eugenom napustilo više tisuća katolika. Na povratku do Osijeka katolici su iz straha od turske odmazde zbog Eugenova paleža napuštali i ostale dijelove Bosne. Baranju su nastanili Šokci, Hrvati iz Duvna i Livna izbjegli su u Dalmaciju, Ramljaci su u svojem bijegu spasili Gospinu sliku i za koju godinu dospjeli u Sinj gdje su po oslobođenju sinjskoga kraja 1715. počeli trčati sinjsku alku. Bosna je gotovo opustjela, a Eugen je brižljivo čitao iskustva *Nosonje*. Držao je, obilježene osobe moraju razviti neke druge, manje česte i teže uočljive vrline. Kao dobar poznavatelj matematike, Eugen se izvještio u

strategiji... Pridodavši joj slijepu hrabrost, postao je onaj koji unosi strepnju. Zbog svoje zečje usne, s trideset je godina nosio naslov feldmaršala, u četrdesetoj je predsjedao Carskim ratnim savjetom i ubrajao se u red najbogatijih ljudi u Monarhiji. Postao je većim Bečaninom od rođenih Bečana, premda se nikada nije služio njemačkim jezikom, ni pismeno ni usmeno. Za života je samome sebi podignuo spomenik-dvorac Belvedere, jedinstven i ni sa čim usporediv u povijesti europske arhitekture. Izgradio je sliku sebe koja je opisivala njegovu viziju, a ne odraz u zrcalu... Nadjačao je prirodu.

I sama sam trebala učiniti nešto slično... Moja maštovitost zakazala je zbog nedostatka hrabrosti. Shvatila sam to kada je Eugen obolio od bronhitisa, bolesti koja napada tužne. Neko vrijeme nisam razumjela što je to donijela 1715. da bi joj Eugen podlegnuo i posvetio se tugovanju... Zar je smrt Luja XIV. njegovu nahočetu mogla nanijeti takvu tugu? Kasnije, puno kasnije, shvatila sam razlog Eugenova jada – kralj nije mogao vidjeti velebnost Belvedera, kao ni planova koje je Eugen tek kanio ostvariti... Pokazao je kralju tko je on, Eugen od Savoje i Pijemonta, ali ne onoliko koliko je naučio. Kralj je umro, a s njim i cijeli niz poticaja.

Kralj je umro, ja sam se rodila, Eugen me odveo iz Europe i danas sam tu gdje jesam. Bilje je moje sklonište od ružnoće. Sviram, odlazim u lov i proučavam knjige koje je Eugen donio iz Bosne. Posebno mi je vrijedna Al-Qanun Fi't-tibb Aviccenina medicinska enciklopedija koja je od početka jedanaestog stoljeća osnovno štivo na medicinskim univerzitetima Istoka i Zapada. Zanimljiva mi je i *Ta'dili Emzige* iz 1685. godine koju je na turskom jeziku napisao izvjesni Šu'uri 1685. godine, s vrlo iscrpnim opisima anatomije ljudskoga

tijela, pravilima o higijeni, spravljanju lijekova i talismana, ali i s promišljanjima o opstanku i čuvanju ljudskoga roda do konca svijeta.

Često posežem i za turskim rukopisom *Logati nabatat*, rječnikom bilja nepoznata pisca, pisanog pismom rikka. Uz svojstva i nazive bilja, posvećujem se i drugom dijelu rukopisa *Risale ilmi ketif*, brošuri o gatanju u plečku.

Posebno mi je draga ljekaruša *Sinjski zapisi*, toliko dojmljiv primjer telurgijske religiozne medicine da naizust poznajem njezinih petnaest poglavlja... *Propovijed, Od vile zapis, Zapis i moći seвете, od vile, Zapise od vertoglavica, Gromovnik I. i II., Predskazivanja na osnovu mladog mjeseca, Molitva na čele, Zapis od koie žene saveće karv iđe, Molitva za mliko, sir i maslo, Zapis komu iđe kerv iz nosu, Egzorcistička molitva o činim i nametima, Molitva od čini o ode nameta, Zaklinjanje đavla i Zapis.*

U svakoj od njih tražim lijek protiv bronhitisa, savjete kako se riješiti zečje usne, ili, kao danas, način kako izliječiti bol od tople glavobolje... Pogledat ću što preporučuje *Ibn Sinna*.

Liječenje tople glavobolje

Tekućine. Sirup od šljiva, od *Tamrindus indica* ili limunada sa sirupom od *Nymphaea* ili od ljubice. Može se uzeti i kiseli ili slatki oparak sa šećerom, ili sa sirupom od biljke *Nymphaea*, ili ljubice, ili *Plantago psyllium* sa sirupom od šljiva, ili od biljke *Oxalis acetosella* i *Nymphaea*.

Hrana. Bezmesno jelo od sjemenki šipka, šljiva, *Tamrindus indica*, špinata, *Portulaca aleracea*, ili sljeza, ili od *Blitum virgatum*, *Virgatum*, jednostavno ili zakiseljeno sokom od limuna ili od nezrelog grožđa.

Neka se ova hrana uzme s piletinom, jaretinom ili bravetinom ako bolesnik nema groznice, ali postoji bojazan da će oslabiti.

Lokalni lijekovi. *Ako bolesnik trpi od besanice, glavu treba hladiti ružinom vodom i vodom od sandalovine ili od Piper betel sa sirćetom ili bez njega. Taj se lijek stavlja kao zavoj na lanenu platnu. Stavlja se i oblog od istučena ječma i istučena lista od ljubice, uvareno kao electuarium s ljepljivom masom iz Plantago psyllium i s ružinom vodom. Da bi lijek djelovao narkotično, često se tome doda kore od maka. Nekad se pojača sjemenom od konoplje, pa čak i s malo opijuma koji je reguliran s malko šafrana. Ako se čelo maže »smjesom za glavobolju« rastopljenom u ružinoj vodi, ova će smjesa umiriti bol i djelovati kao uspaoljujuće sredstvo.*

Svariti aromatični uvarak cvata od Nymphaea, ljubice, sljeza, makove oljupine i oljuštena ječma. Ovim uvarkom polijevati glavu, kaditi se na pari i smjesu stavljati kao oblog.

Miomirise soka od ruže, vrbe i Nymphaea izmiješati sa sirćetom, a ako pacijent trpi od besanice, pripravak načiniti koristeći ulje od ljubice, Nymphaea ili od Lactuca sativa. Nekad se ovi lijekovi pojačaju s malko opijuma. Dolazi u obzir još i cvat od Nymphaea, ljubica i sljez, list od vrbe i njezin cvat. Pored toga, kuću treba prskati vodom, vodu držati u posudama i boraviti blizu vode. Za glavobolju, koja dolazi zbog crne žuči ili krvi, jako je korisno mirisati kamfor.

Svirat ću i bit će mi lakše. Eugen je volio kada sviram. Moje note voli i moj mačak – Felix Eugen. U njegovu imenu izrazila sam koliko je važno roditi se sretno. Felix mi skače u krilo i glavom me gura pod mišku. Pokazuje mi kako lako i jednostavno zna voljeti. Prstom mu prelazim po ožiljku na gubici. Svojedobno sam ga spasila iz močvarnog baranjskog kanala, pretučenog i izubijanog. Zacijelila sam ga svojim ljevakarijama, i on mi osam godina uzvraća. Dariva me privrženosti i naklonošću. Ne gubi sebe, premda mi pripada... Ukrasila sam ga ogrlicom na kojoj je slika svete Klare... Kao

i sebe, sklanjam ga od ljudi... Što mi to pokazuje šapicom?
Komad zelene tkanine otkinut s nečije odjeće...

– Skitao si se, Felixe? Nisi se, valjda, ozlijedio?

Gladan je. Nahranit ću ga, a zatim ću nam svirati. Felix Eugen rado sudjeluje u mojim kreacijama. Svirala sam i Eugenu od Savoje. On je i u sviranju vidio matematku, svojevrstnu strategiju, a u tonovima solmizacijske ljestvice prepoznavao je njihove skrivene numeričke oznake. Uputio me u nastanak rane solmizacije koju je Guido d'Arezzo u jedanaestom stoljeću izumio kako bi olakšao nastavu pjevanja. Za svaki ton iz niza od šest tonova d'Arezzo je upotrijebio početni slog iz svoje himne svetom Ivanu Krstitelju. Kako je svaki stih himne pjevan za određenu visinu više od prethodnog, početni tonovi stihova dali su potpuni heksakord...

*Ut⁵⁴ queant laxis,
Resonare fibris,
Mira gestorum,
Famuli tuorum,
Solve polluti,
Labiis reatum,
(Sancte Iohannes)⁵⁵.*

Eugen je tvrdio kako tonovi imaju i svoje apsolutne visine čija specifična svojstva omogućuju, ni manje ni više, no transformaciju Duha u materiju ili materije u Duh. Brojčane vrijednosti tonova Eugen je iščitao u Bibliji, u Brojevima – Četvrtoj knjizi Mojsijevoj. Precizan kakav jest, svaki ton izrazio mi je svojom matematikom...

⁵⁴ Ut je kasnije promijenjen u Do.

⁵⁵ Si je naknadno dodan (prema Sancte Iohannes). Kasnije je promijenjen u Ti.

Ime tona	Visina tonskog zapisa	Numerološka vrijednost	Skriveno značenje tona
UT (ut quent laxis)	396	$3+9+6=18$, $1+8=9$	magnetno polje velike snage
RE (resonare fibris)	417	$4+1+7=12$, $1+2=3$	povratak u izvorno stanje
MI (mira gestorum)	528	$5+2+8=15$, $1+5=6$	mogućnost događanja čuda
FA (famuli tuorum)	639	$6+3+9=18$, $1+8=9$	tijelo Kristovo
SO (solve polluti)	741	$7+4+1=12$, $1+2=3$	rješenje (misterij, zagonetke), pročišćenje
LA (labii reatum)	852	$8+5+2=15$, $1+5=6$	preokretanje smjera i povratak ranijem sustavu (redu)

Zamijetila sam pravilnost u ponavljanju njihovih numeroloških vrijednosti – devet, tri, šest, i zatim ponovno devet, tri, šest.

Eugen je bio zadovoljan ovim mojim zaključivanjem. Jednom jedinom rečenicom dao mi je naslutiti kako su ti brojevi pridonijeli njegovim uspjesima.

– Tko upozna ulogu trojki, šestica i devetki, posjedovat će ključeve Kozmosa...

Matematiku je dobro poznao. Jednom prigodom pojasnio mi je l'Hôpitalovo pravilo objavljeno 1696. godine u *Analyse infiniment petitis* (*Analizi beskonačnog maloga*). L'Hôpital je u ovome udžbeniku objasnio temelje infinitezimalnog računa, kao i pravilo s kojim je postalo moguće izračunati pravu vrijednost matematičke funkcije koja teži prema $0/0$. Prema l'Hôpitalovu pravilu, vrijednost razlomka je jednaka derivaciji brojnika podijeljenoj s dervacijom nazivnika... Tumačio mi je kako su ovim pravilom postali rješivi mnogi matematički problemi, poput ∞/∞ , 0^0 , 0^∞ ili ∞^0 . Svi ovi izrazi, a osobito $0/0$, mogli su poprimiti bilo koju vrijednost, ovisno o funkcijama koje se nalaze u brojniku i nazivniku i zato se izrazi poput $0/0$ nazivaju *neodređenima*.

Uputio me i u skandal koji se dogodio 1704. godine, nedugo nakon l'Hôspitalove smrti, kada je Johann Bernoulli, dugogodišnji plaćeni učitelj i mentor, počeo isticati da je l'Hôspital ukrao njegov rad.

Pitala sam ga što misli o otuđivanju tuđih zasluga? Na ovo moje pitanje Eugen se nije posebno osvrtao. Ispisivao je jednadžbe i potvrđivao l'Hôspitalovo pravilo. Za njega je puno toga bilo predvidivo. Jednadžbe su oduvijek imale dvije strane. Ono što nije uspijevao razriješiti voljom ili inteligencijom, na drugoj je strani razrješavao mačem...

Zato što sam takva kakva jesam, rijetko prelazim Dravu da bih posjetila Grad. Osječani danas obilježavaju sv. Donata, zaštitnika Tvrđe. Svijeće se pale pred Kužnim pilom, i moj bi Eugen bio sretan kada bi znao da ću potražiti Petras-hovu udovicu, Anu Mariju, još jedanput istaknuti njezine zasluge za podizanje Kužnoga pila, a zatim zapaliti svijeću Eugenu prijatelju, generalu Petrashu... Njih su se dvojica zbližili 1717, u ratu protiv Turaka kod Beograda. U toj bitki dodatno ih je udružila svojevrsna tajna... ishod bitke pod tim zidinama odlučio je *beogradski mužar* kada je u zoru 14. kolovoza 1717. slučajno pogodio barutanu, zbog čega je cijela beogradska tvrđava odletjela u zrak. Rat je završio mirom potpisanim u Požarevcu 1718, Hrvatska je dobila istočni Srijem i sjevernu Bosnu, a za graničnog povjernika Eugen je postavio generalu Petrashu.

Eugen je u to vrijeme već pobolijevao. Kašljao je teško i dugo. Mnogi su govorili da su slabost, temperatura i nezdrava boja njegova lica posljedica sifilisa... Samci i samice (a Eugen je ostao neženjom), unatoč svoj svojoj moći, ne ulijevaju povjerenje.

Dvadesetih godina Osijekom je harala kuga. Eugen je držao, otpor ovoj epidemiji može pružiti jedino život u uzgonu. Kada je bolesti podlegnuo general Petrash, Eugen je naložio izgradnju zgrade vojnog zapovjedništva – Generalatshausa, a kasnije i vojarne – Generalatkasserne na sjevernoj strani glavnog tvrđavskog trga. Tugu je pokazivao sebi svojstvenim načinom... Kašljao je i zidao...

Koju godinu zatim za Eugenovim primjerom povelala se i udovica generala Petrasha... Pronašla je sredstva, graditelje i kipara... Nasuprot Generalatshausu podignula je spomenik Presvetom Trojstvu i u podnožje mu upisala: *Da se Bog smiluje i da odvrati kugu koja hara Osijekom i cijelom Slavonijom.* Nekoliko godina poslije, u Gornjoj varoši, Osječani su i sami nastavljali s izgradnjom... podignuta je Rokova crkva i kapelica svete Ane... Osječki nadzemni oblik dobivao je svoje podzemne sjene. Rasla su groblja, grad je prestajao biti prolazištem.

Nisam se bojala kuge. Ljudi su bili ti koji su mi do sada naštetili. Osim toga, naučila sam da mi mnogi okreću leđa i nisam vidjela zbog čega bi se prema meni drukčije ponašala kuga. Smještena u biljskom dvorcu, od svijeta me dijelio dva hvata duboki jarak u obliku zvijezde i redute na sva četiri ugla zidanoga bedema pojačane prsobranima. S lijeve strane zgrade nalaze se prostorije službenika, s desne je zatvor i soba za jednog tamničara. Pomični most podiže se čekrkom na lancima, u jarku je voda puštena kanalom iz Seca. Na tavanu je spremljena ljetina, podrum je bogat vinom od kojih je šest do sedam tisuća akova⁵⁶, u blizini su pomoćne zgrade i štale za konje, spremište za kola i opremu za jahanje. Iznad ulaznog pročelja ugrađen je grb mojega rođaka, Eugena Savojskog, s ugraviranim bojnim barjacima i lancem Zlatnoga runa.

⁵⁶ Oko 39.000 litara.

Premda me udaljio od ljudi, danas znam da je moj rođak, princ Eugen od Savoja i Pijemonta, prema meni bio milostiv. Sklonio me kao što i ja sklanjam svojega mačka, Feliksa Eugena... Krzno mu je prugasto, sjajem odaje dobru prehranu i česta četkanja. Katkad se pitam čuje li dobro... Ignorira ono što mu ne odgovara i time mi potvrđuje kako je aristokracija naučeno svojstvo. Felix Eugen prepoznaje moja stanja. Premda ga hranim, ako pretjeram u igri uzicom kojom ga mamim, ogrebe me poput ravnopravna suparnika. Kako je ono govorio Eugen... jednadžba se razrješava voljom, inteligencijom ili borbom...

Umro je kada su u godini njegova rođenja 1663. posljednje dvije brojke sljedećeg stoljeća zamijenile mjesto. Bio je 21. dan mjeseca travnja 1736. godine i on je noć proveo s Mađaricom Eleonorom igrajući karte. Ujutro je uz njega, već hladnog i ukočenog, pronađen rukopis pod nazivom *Kvadrat sedmica*. Po nekim nagađanjima, Eugen je samome sebi bacao tarot. U šaci je čvrsto stiskao nekoliko karata, među njima i Opsjenara, najavu novog u životu i simbola ravnoteže elementarnih sila kontroliranih umom.

Nije me začudilo. Te sam noći sanjala divan san. Vidjela sam Eugena kako me posjećuje i nagovara neka nulu podijelim s nulom. Odgovorila sam mu kako se dijeliti s nulom ne smije, a on me podsjetio na l'Hôpitalovo pravilo, na dovoljno male veličine i izraze poput 0/0 koji se nazivaju *neodređenima*... Rekao je još kako se u potpunosti posvećuje ovome pravilu i kako se uputio mjestu kojemu teže *neodređene veličine*... Na neki čudni način podsjetio me na mojega mačka Felixa. Kada sam se probudila, Felixu sam dodala i drugo ime – Eugen. Njegova smirenost i povjerenje u više sile i danas me podsjećaju na bratića Eugena.

Iste godine Tvrđa je napokon dovršena... O smrti generala Heissea, koji je podignuo barutanu u Krunskoj utvrdi i cijeloga sebe ugradio u Tvrđu, raspravljalo se u gostionici *Tri sjekire* koju je te 1736. godine preuzeo novi vlasnik, izvjesni Andreas Reimb (Keimb).

Felix Eugen se oblizuje... Igra se s komadićem zelene tkanine. Zadovoljan je i to me čini ispunjenom. Večeras ću mu svirati... Počet ću s uvježbavanjem tonske ljestvice. Razmišljat ću o njezinim brojevnim vrijednostima i skrivenim značenjima. Felix Eugen mi se smješta uz noge, on mi je doista vjerna publika. Premda me upozoravaju na njegov sluh, znam da me izvrsno čuje... Osluškuj me. Kažem mu: – Felixu Eugene, ti se jedan doista fini stvor.

Vidim nas u zrcalu. Njegova mačja gubica posve lijepo pristaje uz moju zečju usnu.